

Hélène Cixous

KASZTRÁCIÓ VAGY LEFEJEZÉS?*

A pszichoanalízis meghatározása szerint a nő az, aki hiányolja a hiányt. Hiányolja a hiányt? Igen különös ez az ellentmondásos és szélsőségesen paradox megfogalmazás: hiányolja a hiányt. Ha a nő hiányolja a hiányt, akkor nincs híján a hiánynak, hiszen nincs híján a hiány hiányának. Persze a lényeg mégis az, hogy a nő „a Hiányt hiányolja”, a Hiányt, azaz a Fallosz hiányát. Tehát az elsődleges hiányt hiányolja, vagyis a férfi nélkül határozatlan, meghatározhatatlan, aszexuális, önmagát felismerni képtelen: kívül áll a Szimbolikuson. Ám szerencsére ott a férfi: megérkezik a Herceg fehér lovon. És a férfi megtanítja a nőt (hisz a férfi mindig Mester is egyben), tudatosítja benne hiányosságát, a hiány, a halál tudatára ébreszti. A férfi végül rendreutasítja, „helyreigazítja” a nőt, megtanítja neki azt, hogy a férfi nélkül a nő csak „félreismer”. Az Apa Törvényére tanítja. Arra a rendre, hogy „nélkülem, az (Abszolút) Apa nélkül (az apa minél valószínűtlenebb, kétesebb, annál inkább tekinthető abszolútnak), nélkülem nem léteznél, majd én megmutatlak.” Nélküle a nő az aggasztó és gyötrelmes differenciálatlanság, a határ nélkülség, a szervezetlenség állapotában, a fallosz „vezérlése nélkül”, szétesve, káoszban, a Jelölő Törvényét nem ismerő Imagináriusba ágyazva maradna. A férfi nélkül valószínűleg a halál fenyegetésével se szembesülne, sőt talán még örökkévalónak, halhatatlannak is hinné magát. A férfi nélkül a nő meg lenne fosztva a szexualitástól. Azt is mondhatjuk, hogy a férfi nagyon megdolgozik azért, hogy létrehozza az „ő nőjét”. Vegyük például a *Le Ravisement de Lol V Stein*¹ [Lol V. Stein elragadtatása] című szöveget, melyben tanúi lehetünk annak a pillanatnak, amikor a férfi végül azt mondhatja, az „ő” nője az „én” nőm. Ez az a pillanat, amikor a Halált tudatosítja a nőben. A férfi tehát megformálja, kitalálja az ő nőjét, miközben ő maga is bekerül, bevonódik a játékba hozott dialektikus mozgásba. Kijelenthetjük, hogy az Abszolút Nő kulturális reprezentációja, a nőiséget képviselő, a nőiséget a férfiasság *áldozataként* megtestesítő figura a hisztériás, ő az, akiről a nőiség mintaképét formálja a férfi.

A hisztériás nagyszerű lélek, aki mindig az alakítás határán, fordulópontján van. Ő az, aki nem önmagát alakítja, nem magát, hanem a másikat formálja meg. A hisztériás közismerten az apát „tetteti”, az apát játssza el, a mestert „színleli”. Játsszik, kitalál, tetteti: a nő látszatát kelti, leplez és leleplez, vágyat színlel, eljátssza az apát, a bőrébe bújik, és ugyanakkor ki is játssza őt. Szóval hisztériás nélkül nincs apa, hisztériás nélkül nincs mester, nincs analitikus és nincs analízis! Ő a *szervezhetetlen* női konstrukció, kinek a másikat létrehozó képessége olyan hatalom, mely soha nem lesz a sajátja. Ő a forrás, mely a másikat a végtelenségig táplálja, de a másiktól nem

* Hélène Cixous – Annette Kuhn: Castration or Decaptation? *Signs*, 7, 1981, 1. 47–49.

¹ Marguerite Duras: *Le Ravisement de Lol V. Stein*. Paris, 1964.

vesz el, önmagát nem ismeri fel a másik által felkínált vagy fel nem kínált mintaképekben. A számára felkínált mintaképek nem a sajátjai, és ő – hozzánk hasonlóan – kényszerből hasonul hozzájuk.

Szemben vele, a perszónával, aki a hiányt hiányolja, aki nincs híján a hiány hiányának, ott van a sokkal könnyebben értelmezhető és helyre rakható figura: a férfi, a történelem során győzelmi zászlóként lobogtatott metaforáival együtt. Ismerjük ezeket, igen hatásosak. Mindig harcról, csatáról szólnak. Ha nincs harc, akkor annak művészetéről: a stratégiáról. A férfi stratégia, számítás: „hogyan győzzünk” a lehető legkisebb veszteséggel, a lehető legkisebb ráfizetéssel. Az irodalomban a férfiak mindig ugyanazt hajtogatják: „Vegyük csak számításba” mi kell a győzelemhez. Ott van például Don Juan, a férfi takarékoságon alapuló csererendszer kiváló példája: célja „bármilyen áron ágyba vinni a nőket”, aztán gyorsan visszaszerezni azt, amit befektetett és újból befektetni, és ez így megy a végtelenségig, soha semmit nem ad, mindent visszavesz, miközben határtalan gyönyörben részesül. Fogyasztás, fizetés nélkül természetesen.

Vegyünk egy másik, a végletekig vitt példát: Kafkát. Kafka állítása szerint létezik egy csata, mely minden csatánál riasztóbb (harctiszta ember volt, de ő a halállal viaskodott – és ilyen értelemben a legnagyobb férfi): ám a nővel való csatározás szörnyű félelemmel töltötte el (a halál nem). Azt mondta, a nővel való harc az ágyban végződik: ettől rettegett a legjobban. Ha csak egy kicsit is ismerjük Kafka életét, tudjuk, hogy a maga teljességre törekvő és őszinte módján küzdött azért, hogy túlélje azt a kényszerűséget, ami a nőkhöz fűződő kapcsolatát és a törvényszerűen ágyban végződő csatákat jellemezte, és aminek az eredménye kivételesen szép és rémisztő neurózis, egy nővel való élethalálharc, egy a végsőig eltávolított kapcsolat lett. Nagyon közeli és nagyon távoli kapcsolat. Jegyességet kötött, szenvedélyesen vágyott a házasságra, ugyanakkor rettenetesen félt tőle, és az esküvőt véget nem érő, tudattalan manőverekkel, folytonos szakításokkal halogatta. Mindez a halálos ágyához vezetett, oda, ahova mindig is vágyott, ahol végre egyedül lehetett a halállal. A nőket egyszerre vonzó és taszító működést jól szemlélteti Kafka naplója, melyben – mint mindig – nagyon őszintén tár fel és mond el mindent. Két oszlopba írta lejegyzéseit, baloldalra a tartozást, jobboldalra a követelést: érveket a házasság mellett és a házasság ellen. A kettő közti feszültség a szokványostól eltérő módon mutat rá a nő/férfi kapcsolat lényegére, hiszen e kapcsolat szokványos bemutatása a szerelemről való szavalás, ami tulajdonképpen átverés. Csupán a halálfélelemből táplálkozó gyűlölet leplezése: a férfi számára a nő a halált jelenti. Valójában a kasztrációs komplexus érhető tetten itt: adni tulajdonképpen nem más, mint a halállal kockázni.

Adni: az az alapvető probléma, hogy a férfiasság a tudattalanban – mely végül is ezt az egész ökonómiát működteti – mindig a tartozással kapcsolódik össze. Freud a szülő-gyerek viszonyban rejlő ellentét elemzése során világosan rámutat arra, hogy a család a kisfiú szemszögéből nézve a félelmet keltő tartozáson alapul. A gyerek az életét a szülőknek köszönheti, *tartozik* nekik és épp a *visszafizetéssel* van a problémája: semmi sem veszélyesebb, mint a kötelezettség. A kötelezettség alávetettség a másik nagylelkűségének, mely hatalmas súllyal nehezedik ránk, az adománytól való

fenyegetettség, az adomány pedig mindig rossz, ha a másiktól kapjuk. Abban a pillanatban, hogy kapunk valamit „megnyílunk” a másiknak, és a férfi már csak arra vágyik, hogy minél előbb viszonzozza az ajándékot, hogy megtörje a végtelenségig folytatható cserefolyamatot, hogy senki fia ne legyen, hogy senkinek ne tartozzon.

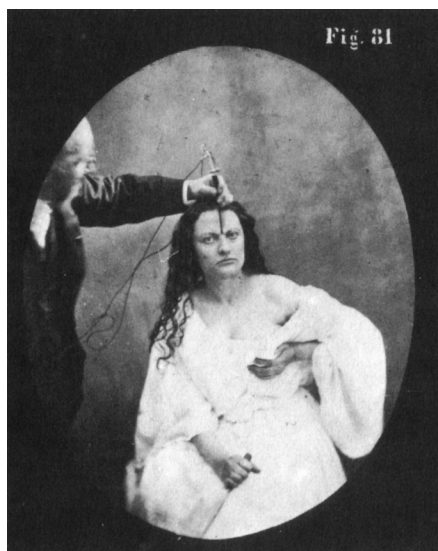
A tartozás tehát – melynek vallási fel fogása a „szemet szemért, fogat fogért” elvben fogalmazódik meg – nem más, mint az abszolút egyenértékűség rendszere, melyben nincs helye egyenlőtlenségnek, hiszen az egyenlőtlenséget a férfi mindig erőbeli különbségként, azaz fenyegetésként értelmezi. Az ökonómiát az ár szabályozza: árat kell fizetni, az élet drága, meg kell fizetni. A szerelemmel kapcsolatban nehézségek merülnek fel, hiszen a kielégülésre törekvő szerelem mindenáron próbál kibújni az egyenértékűség alól. Nehéz olyasmit viszonzni, amit nem lehet rögzíteni. A férfi és nő közti viszonyban az az ijesztő, hogy az élvezet pillanatában (*au niveau de la jouissance*) ott van a lehetőség, hogy az egyik fél többet nyer, mint a másik, és honnan tudhatná a Szimbolikus, hogy ki a győztes és ki a vesztes, ki ad többet e kapcsolatban. Azonnal fellép a tartozás emléke, a tartozás beismerésétől való félelem. A megismerés megtagadása azonban ellentmondásos következményekkel jár, hiszen a nem ismerés félelmet kelt, ugyanakkor (és itt lép be a kasztrációs komplexus) a megismerés utáni vágyat is növeli. Így a férfi vágyaiban szereplő nő végül az ismeretlen, a rejtély helyét foglalja el. Ilyen értelemben nem jó, és ugyanakkor mégis jó, mert épp a rejtély készíti a férfit hódításra, uralkodásra, leigázásra, arra, hogy férfiasságát próbára tegye, a rejtéllyel szemben folyton harcra kényszerül.

A férfi tehát igyekszik a nőt a rejtéllyel helyettesíteni, találynak tekinteni, a férfiak kifejezésével „a nőt a helyére kell tenni”, távol kell tartani: a nő soha sincs pont ott, de senki se tudja pontosan, hol van. Sajátos úton kerül helyre – visszakanyarodik Ödipuszhoz, a gyakran feledésbe merülő szfinx helyére,² vagyis a „dálnok szuka” (*chienne chanteuse*) helyére. A városon kívül, a város határán található – a város a férfi, amit férfi törvény irányít – és ott a nő. De hogy van ott? Ismeretek híján: a

Hisztérikus férfi kezek. A kép
lelőhelye: *Régnaud: Nouvelle
Iconographie de la Salpêtrière, 1891.*

² „La place de celle qu'on oublie en français trop souvent parce qu'on dit *sphinx* au lieu de *sphinge*”: a francia szóból az következik, hogy a szfinx férfi, az Ödipusz-mitoszban azonban a szfinx nő. (A ford. megjegyzése)

„Lady Macbeth” (a kegyetlenség) utánzása. A kép lelőhelye: Duchenne de Boulogne: *Mécanisme de la physiognomie humaine*, Paris, 1862.

szfínx nem ismeri önmagát, kérdéseket tesz fel, aki pedig válaszol, az a férfi. Sőt, mint tudjuk, a válasz férfinak méltó: „a Férfiember”. Egyszerű válasz, de mindent elmond. „Dalnok szuka” – így hívják a szfínxet: egy állatstű lány, aki dalol. Dalol, mert a nők dalolnak, hangot adnak, de nem beszélnek. Ne feledkezzünk meg a fecsegés és a beszéd közti különbségről. A filozófiai szövegek állítása szerint a nők fegyvere a szó, mert folyton fecsegnek, csacsognak, csevegnek, tépik a szájukat, szájalknak: de igazából nem *beszélnek*, nincs mit mondaniuk. Mindig a csend helyét foglalják el, esetleg a csendet visszhangozza énekük. Egyik se szól mellettük, hiszen az ismeretből kimaradnak.

Csend: a csend a hisztéria jele. A hisztéria nagyjai elvesztették beszédképességüket, afóniások. Sőt, nemcsak beszédképességüket veszítették el, de időnként fulladnak is, gombóc van a torkukban. Le vannak fejezve, nyelvük kivágva, beszédjük nem hallható, hiszen a test beszél, a férfi pedig nem hallja a testet. Így aztán a hisztériába hajszolt nő zavaróvá válik, a nő a zavar maga. A mester lelkesedik a zavarért, ha le tudja azt igázni, ha a befolyása alatt tudja tartani. Erre a hisztériásnak nem marad más választása, mint megkérdezni a mestert, hogy mit akarjon ő, a nő: semmit sem akar, igazából semmit. Akar, akarni akar. De mit akar akarni? Iskolába jár: megkérdezi a mestert: „mit akarjak?” és „ön szerint mit akarjak, hogy akarjam?” És pontosan ez történik az analízisben.

Vástyán Rita fordítása